

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМАТИКА ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

REALIZATION OF THE RIGHTS OF CONVICTS TO HEALTH CARE IN UKRAINE: ISSUES AND WAYS TO IMPROVE

Савченко В.А., аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних проблем кримінально-виконавчої системи в цілому – систематичне порушення прав засуджених, аналізу та шляхів подолання проблематики стосовно застарілої системи виконання покарань, аналізу декларативного характеру багатьох законодавчих норм по відношенню до засуджених, присвячена аналізу систематичного та недбалого ставлення до надання медичної допомоги засудженим, а також у статті аналізується неналежне надання спеціалізованої медичної допомоги та відсутність якісної реабілітації засудженим, які хворі на психічні розлади та мають наркозалежність.

У статті розглянуто права людини і громадянина на охорону здоров'я, встановлена та охарактеризована його специфіка стосовно правового статусу засудженої особи. Проаналізовані особливості правового забезпечення та реалізації права на охорону здоров'я громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні з метою подолання існуючих як на законодавчому, так і на структурно-організаційному рівні проблем, пов'язаних із регулюванням та забезпеченням права засуджених на охорону здоров'я. Застосовуючи до осіб покарання у вигляді позбавлення волі, що обмежує їхні можливості у реалізації цілої низки прав і свобод, держава бере на себе обов'язок щодо надання таким особам можливості отримувати медичну допомогу та проходити медичне лікування. Проте порядок реалізації та забезпечення права на охорону здоров'я має свої особливості, зумовлені характером кримінального покарання у вигляді позбавлення волі.

Попри достатньо велику кількість нормативних документів, що складають нормативну основу для забезпечення права на охорону здоров'я засуджених громадян, на даний момент організація медичного обслуговування та надання медичної допомоги особам, позбавленим волі, є незадовільною, адже якість медичних послуг, які надаються громадянам, засудженим до позбавлення волі, знаходиться на край низькому рівні, гостро відчувається брак ресурсів, обладнання, ліків та кваліфікованого персоналу, а самі медичні працівники залишаються залежними від керівництва установ виконання кримінальних покарань. У правилах Нельсона Мандели підкреслюється, що надання медико-санітарного обслуговування укладеним є обов'язком держави і що відносини між медичними фахівцями і ув'язненими повинні регулюватися тими етичними і професійними стандартами, які застосовуються до пацієнтів в суспільстві. Законодавство України не закріплює ані дієвих механізмів реалізації права на охорону здоров'я, ані відповідальності посадових і службових осіб за неналежне медичне обслуговування засуджених та за заподіяння шкоди здоров'ю засуджених. В даній статті аналізується ця проблематика та пропонуються шляхи її вирішення, аналізується законодавство та декларативний характер більшості норм, а також проводиться короткий огляд правил Нельсона Мандели.

Пропонуються нові підходи до вирішення цієї проблематики й шляхи її вирішення. Право на охорону здоров'я засуджених важливо розуміти та сприймати як державний обов'язок перед людиною, прояс соціальної функції держави. Неможливо не зазначити про те, що тут враховуються два важливі компоненти, медичний та державний: наявність і функціонування лікувально-профілактичних закладів та створення у межах держави умов, за яких здоров'я людини, її право на охорону здоров'я будуть забезпечені найбільшою мірою. І при цьому не має значення, чи перебуває така особа в установі виконання покарань, чи ні. Адже це люди, які спочатку засуджені, але потім знов опиняються в звичному нам соціумі, виходять на свободу й так само існують в повсякденному житті поряд з нами. Право будь-якої людини на якісну медичну та психологічну допомогу носить багатоаспектний характер щодо самої людини, її стану здоров'я, і полягає у можливості реалізації людиною свого права на одержання такої допомоги у будь-якому разі.

Ключові слова: права та свободи засуджених, право на охорону здоров'я, медична допомога, правила Нельсона Мандели, медико-санітарного забезпечення, спеціалізована медична допомога, кримінально-виконавчий кодекс, СІЗО.

The article is devoted to one of the current problems of the penitentiary system in general – systematic violation of convicts' rights, analysis and ways to overcome the problems of the outdated penitentiary system, analysis of the declarative nature of many laws in relation to convicts, analysis of systematic and negligent assistance to convicts, as well as the article analyzes the inadequate provision of specialized medical care and the lack of quality rehabilitation for convicts who have mental disorders and drug addiction.

The article considers the rights of a person and a citizen to health care, establishes and characterizes its specifics regarding the legal status of a convicted person. Peculiarities of legal provision and realization of the right to health protection of citizens sentenced to imprisonment in Ukraine are analyzed in order to overcome the existing problems both at the legislative and structural-organizational level related to the regulation and provision of the right of convicts to health care. I. By applying to persons punishment in the form of imprisonment, which limits their ability to exercise a number of rights and freedoms, the state undertakes to provide such persons with the opportunity to receive medical care and medical treatment. However, the procedure for exercising and ensuring the right to health care has its peculiarities due to the nature of criminal punishment in the form of imprisonment.

Despite the large number of normative documents that form the normative basis for ensuring the right to health care of convicted citizens, at present the organization of medical care and provision of medical care to persons deprived of liberty is unsatisfactory, as the quality of medical services provided to convicted citizens to imprisonment, is at an extremely low level, there is an acute shortage of resources, equipment, medicines and qualified personnel, and the health workers themselves remain dependent on the management of penitentiary institutions. Nelson Mandela's rules emphasize that the provision of health care to prisoners is the responsibility of the state and that the relationship between health professionals and prisoners should be governed by the ethical and professional standards that apply to patients in society. The legislation of Ukraine does not establish any effective mechanisms for exercising the right to health care, nor the responsibility of officials and officials for inadequate medical care of convicts and for causing harm to the health of convicts. This article analyzes this issue and suggests ways to solve it, analyzes the legislation and the declarative nature of most rules, as well as this article provides a brief overview of the rules of Nelson Mandela. New approaches to the decision of this problem and ways of its decision are offered.

It is important to understand and perceive the right to health care of convicts as a state duty to a person, a manifestation of the social function of the state. It should be noted that two important components are taken into account here: medical and state: the availability and functioning of treatment and prevention facilities and the creation within the state of conditions under which human health, his right to health will be ensured to the greatest extent. And it does not matter whether such a person is in a penitentiary institution or not. After all, these are people who are first convicted but then find themselves again in our usual society, are released and also exist in everyday life next to us. The right of every person to quality medical and psychological care is multifaceted in relation to the person himself, his state of health, and consists in the possibility for a person to exercise his right to receive such care in any case.

Key words: rights and freedoms of convicts, right to health care, medical care, Nelson Mandela's rules, medical and sanitary provision, specialized medical care, criminal-executive code, pre-trial detention center.

Постановка проблеми. Право на охорону здоров'я є одним із найважливіших прав засуджених громадян, що безпосередньо впливає з конституційного права громадян України на охорону здоров'я і медичну допомогу. Застосовуючи до осіб покарання у вигляді позбавлення волі, що обмежує їх можливості у реалізації цілої низки прав і свобод, держава бере на себе обов'язок щодо надання таким особам можливість отримувати медичну допомогу та проходити медичне лікування. Проте порядок реалізації та забезпечення права на охорону здоров'я має свої особливості, зумовлені характером кримінального покарання у вигляді позбавлення волі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активний внесок у реалізацію прав засуджених на охорону здоров'я зробили такі вітчизняні і зарубіжні вчені: Ю. Тодика, Ю. Старілов, О. Зайчук, М. Магузов, В. Авер'янов, Ю. Ткачевський, О. Полб, А. Степанюк, А. Гель.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). В українській теорії і практиці надання права на охорону здоров'я немає єдиного бачення підходів і критеріїв щодо оцінки ефективності функціонування цієї системи. Тому виникає необхідність проаналізувати Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо поводження з ув'язненими (Правила Нельсона Манделі).

Таким чином, завданнями статті є: 1) дослідити забезпечення прав на охорону здоров'я засуджених 2) визначити основні проблеми під час реалізації та шляхів вирішення змісту права на охорону здоров'я; 3) проаналізувати особливості забезпечення та реалізації права на охорону громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні; 4) сформулювати підходи і критерії щодо ефективності функціонування цієї системи.

Виклад основного матеріалу. Охорона здоров'я є певною системою заходів, що здійснюється органами державної влади і місцевого самоврядування, їх посадовими особами, закладами охорони здоров'я, медичними працівниками, громадськими об'єднаннями і громадянами, з метою збереження та відновлення фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості її життя.

Право кожного громадянина України на охорону здоров'я визнає держава і забезпечує реалізацію та захист шляхом:

- створення розгалуженої мережі закладів охорони здоров'я;
- організації і проведення системи державних і громадських заходів щодо охорони та зміцнення здоров'я;
- фінансування гарантованого обсягу медичних послуг та лікарських засобів всім громадянам та іншим визначеним законом особам у порядку, встановленому законом;
- здійснення державного і громадського контролю та нагляду в сфері охорони здоров'я;
- організації державної системи збору, обробки і аналізу соціальної, екологічної та спеціальної медичної статистичної інформації;
- встановлення відповідальності за порушення прав і законних інтересів громадян у сфері охорони здоров'я [3, ст. 7].

Сьогодні мінімальні вимоги, викладені в Правилах Нельсона Манделі, актуальні як ніколи. У правилах Нельсона Манделі підкреслюється, що надання медико-санітарного обслуговування укладеним є обов'язком держави і що відносини між медичними фахівцями і ув'язненими повинні регулюватися тими етичними і професійними стандартами, які застосовуються до пацієнтів в суспільстві. Крім того, Правила покладають на медико-санітарні служби в тюремних установах завдання з оцінки та охорони фізичного і психічного здоров'я ув'язнених, з наданням підвищеної уваги укладеним з особливими потребами.

Медичні послуги та охорона здоров'я стосується правил 24–27, 29–35 МСП. Нові правила підкреслюють, що медико-санітарне обслуговування укладених є обов'язком держави. Ув'язненим повинні бути забезпечені ті ж стандарти медико-санітарного обслуговування, які існують в суспільстві, і додають важливу деталь до загальних принципів, обсягом та складом надаються медико-санітарних послуг в місцях укладення. Пункт, що регламентує права і обов'язки медичного персоналу, був посилені становитиме, що відносини між лікарем, іншими медичними фахівцями і ув'язненими повинні регулюватися такими ж етичними і професійними стандартами, які застосовуються до пацієнтів у суспільстві [4].

Зокрема, вони включають обов'язок забезпечити такі ж стандарти медико-санітарного обслуговування, які існують в суспільстві; безкоштовний доступ до необхідних медико-санітарних послуг без будь-якої дискримінації, оцінювати, підтримувати, охороняти і покращувати фізичне і психічне здоров'я ув'язнених, звернувши особливу увагу на укладених з особливими потребами. Дотримуватися принципів клінічної незалежності, лікарської таємниці, інформованої згоди, відносин «лікар – пацієнт» і безперервності лікування і догляду (включаючи ВІЛ, туберкульоз, інші інфекційні захворювання, а також наркозалежність), абсолютна заборона активної або пасивної участі в діях, пов'язаних з тортурами або іншими жорстокими видами звернення, а також обов'язок документувати і заявляти про такі випадки.

Правила Нельсона Манделі є універсальними і визнаними мінімальними стандартами для персоналу пенітенціарних установ при зверненні з ув'язненими які мають величезне значення і надають вплив на розвиток системи тюремного законодавства, політику і практику держав-членів у всьому світі.

Важливим фактором для вирішення проблеми є дотримання принципів медичної етики, до таких принципів належать клінічна незалежність медичних фахівців у питаннях прийняття рішень, пов'язаних зі здоров'ям, і конфіденційність медичної інформації; при цьому участь таких фахівців у вирішенні питань безпеки, за винятком питань, що стосуються потреб ув'язнених у медичній допомозі. Дуже важливо, щоб медичні фахівці позитивно впливали на якість життя в тюрмах; охороняли або покращували фізичне і психічне здоров'я ув'язнених, приділяючи підвищену увагу людям з особливими потребами в медико-санітарної допомоги; розширювали наявні у них можливості для успішної соціальної реінтеграції; і керувалися відповідними інструкціями щодо документальної фіксації випадків застосування тортур або жорстокого поводження і невідкладно повідомляли про такі випадки.

Правове регулювання медико-санітарного забезпечення засуджених у місцях позбавлення волі в Україні здійснюється на підставі норм Законодавства України «Про охорону здоров'я», Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», кримінально-виконавчого кодексу України, нормативних актів Кабінету Міністрів України, Міністерства охорони здоров'я України.

У Кримінально-виконавчому кодексі України, у ст. 8 визначено, що засудженні мають право на охорону здоров'я в обсязі встановленому основам законодавства України про охорону здоров'я, за винятком обмежень, передбачених законом. Охорона здоров'я забезпечується системою медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних заходів, та поєднує безоплатну і платну форму медичної допомоги [2].

Чинне законодавство України гарантує право на вільний вибір і допуск лікаря для отримання медичної допомоги, у тому числі за внаслідок особистих грошових коштів чи коштів рідних та близьких, у закладах охорони здоров'я. Засудженні, які мають розлади психіки та поведінки

внаслідок вживання алкоголю та наркотичних засобів, психотропних речовин або інших одурманюючих засобів, можуть за їх письмовою згодою пройти курс лікування.

Проте відповідні режимні заборони та обмеження, зумовлені характером кримінального покарання, фактично не дозволяють громадянину, засудженому до позбавлення волі, здійснити таке право [6, с.85]. Також декларативним залишається право особи, засудженої до позбавлення волі, на вільний вибір лікаря та медичної установи, в якій вона бажає проходити лікування, адже на сьогодні в Україні фактично відсутній механізм забезпечення засуджених осіб лікарями не з системи установа виконання покарань, навіть за їх власні кошти.

Однією проблемою, на яку звертають увагу більшість дослідників, є те, що медичні працівники не є незалежними від керівництва установ пенітенціарної системи. Лікування засуджених має підпорядковуватися виключно меті відновлення здоров'я особам, які захворіли, тож зрозуміло, що медичні працівники не повинні бути «включеними» у процес виконання кримінального покарання [6, с. 86].

Попри достатньо велику кількість нормативних документів, що складають нормативну основу для забезпечення права на охорону здоров'я засуджених громадян, на сьогодні організація медичного обслуговування та надання медичної допомоги особам, позбавленим волі, є незадовільною, адже якість медичних послуг, які надаються громадянам, засудженим до позбавлення волі, знаходиться на вкрай низькому рівні, гостро відчувається брак ресурсів, обладнання, ліків та кваліфікованого персоналу, а самі медичні працівники залишаються залежними від керівництва установ виконання кримінальних покарань.

Неякісність та недостатність медичної допомоги в закладах пенітенціарної системи тягне за собою цілу низку тяжких наслідків, адже відсутність в осіб, засуджених до позбавлення волі, можливості отримати вчасну та кваліфіковану медичну допомогу безпосередньо зумовлює як зростання рівня захворюваності, так і смертності.

Ключовими чинниками, що впливають на смертність серед осіб позбавлених волі, є недостатнє фінансування та неналежне оснащення медичних частин установ необхідним обладнанням, ліками, технікою, відсутність кваліфікованого персоналу, що, зрештою, й призводить до надання неякісної, а в деяких випадках і до ненадання медичної допомоги взагалі.

Однією з основних проблем є несвоєчасне надання первинної медичної допомоги та недостатній її рівень в установах виконання покарань, відсутність необхідних лікарських препаратів, неналежна організація процесу консультування хворих лікарями-спеціалістами, необґрунтоване зволікання при прийнятті рішень за запитами про госпіталізацію засуджених тощо. Отже, передбачене та гарантоване законодавством право засуджених на охорону здоров'я, з огляду на низку соціально-економічних

та правових чинників, залишається лише задекларованим у нормативних актах, на практиці виявляючись лише у періодичних медоглядах та констатації захворювань, адже для того, щоб право засудженої особи було реально здійсненим, йому має відповідати обов'язок держави забезпечити можливість його реалізації.

Законодавство України не закріплює ані дієвих механізмів реалізації права на охорону здоров'я, ані відповідальності посадових і службових осіб за неналежне медичне обслуговування засуджених та за заподіяння шкоди здоров'ю засуджених. [6, ст. 80].

Висновок і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Зважаючи на вищезазначене, можна зробити висновок, що охорона здоров'я засуджених, забезпечується системою медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних заходів, а також поєднанням безоплатних та платних форм медичної допомоги, передбачених чинним законодавством України. Проте стан реалізації медичного обслуговування та надання медичної допомоги особам, позбавленим волі, залишається незадовільним, адже якість медичних послуг, які надаються громадянам, засудженим до позбавлення волі, знаходиться на вкрай низькому рівні, гостро відчувається брак ресурсів, обладнання, ліків та кваліфікованого персоналу, а самі медичні працівники є залежними від керівництва установ виконання кримінальних покарань. Для подолання цієї проблеми, потрібно збільшити фінансування тюремної медицини і забезпечити в'язниці ліками, лікарями і обладнанням, ліквідувати відомчий характер тюремної медицини і усунути бюрократію, що заважає рятувати життя людей, вплинути на внесення поправок в закони, і спростити порядок звільнення тяжкохворих ув'язнених.

Правила Нельсона Мандели дійсно мають величезне значення і впливають на розвиток політики, законодавства і практики держав у всьому світі. Як казав Нельсон Мандела: «Вважається, що неможливо добре зрозуміти країну, поки не побуваєш у в'язниці цієї країни. Не слід судити про країну на підставі того, як в ній ставляться до представників вищого суспільства, судить країну по відношенню до тих, хто знаходиться на нижчому рівні».

Тому з метою подолання реальних проблем, як на законодавчому, так і на структурно-організаційному рівні проблем, пов'язаних із регулюванням та забезпеченням права засуджених на охорону здоров'я, потрібно удосконалювати фінансове та матеріально-технічне забезпечення системи охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби, а також поліпшити умов утримання осіб, створення в установах виконання покарань Центр охорони здоров'я і забезпечення незалежності лікаря від керівника установи виконання покарань, що, насамперед, сприятиме неупередженому встановленню діагнозів та якісному наданню медичної допомоги особам, засудженим в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України, ст. 141 від 1996 р. № 30. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення: 10.08.2021 р.)
2. Кримінально-виконавчий кодекс України, ст. 21 від 11.07.2003 р., № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 10.08.2021 р.)
3. Про охорону здоров'я: ст. 19, Закон України від 19.11.1992 р., № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення: 10.08.2021 р.)
4. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций в отношении обращения заключенных, Правила Нельсона Мандели: веб-сайт. URL: https://www.un.org/ru/events/mandeladay/mandela_rules.shtml (дата звернення: 11.08.2021 р.)
5. В.А. Бадира, О.П. Букалов, А.П. Гель, М.В. Романов, І.С. Яковець. Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України, права людини : підручник. Харків : Власна книга, 2011. 368 с.
6. Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі, ст. 1949: Наказ Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України від 15.08.2014 р., № 1348/5/572, № 69. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14> (дата звернення: 13.08.2021 р.)